

ФАРОМИНТАҚАВИЯТ - ПАДИДАИ НАВ ДАР СИЁСАТИ ЧАҲОНӢ

ҚУДРАТЗОДА КОМРОН АБДУНАБӢ

Н.И.Т., ИОМДОА АМИТ. Суроға: 734025, Чумхурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 33. Тел.: (+992) 93 528 28 62. E-mail: komron.kudratov@gmail.com

ҲАМИДОВА САРВИНОЗ ФАРРУХОВНА

ИОМДОА АМИТ. Суроға: 734025, Чумхурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 33. Тел.: (+992) 98868 32 22. E-mail: sarafarukh11@gmail.com

Дар маҷолаи мазкур тамоюли марбут ба руиди падидаи фароминтақавият дар сиёсати муосири ҷаҳонӣ барраеӣ шудааст. Во амиктар шудани раваидҳои ҷаҳоттиавӣ, густариши таҷрибаҳои ҳамгирӣ ва тамоюли демократикунони ҷаҳон барон руиди раванди фароминтақавият заминаи мусоид фароҳам овардааст. Фароминтақавият дар натиҷаи ба вучус) омадани ниҳодҳои нав дар сиёсати ҷаҳонӣ ба вучус) омадааст. Фаъолияти субъектӣ давлатӣ ва гайридавлатӣ, густариши таълими сархаохо ва соуибихтиёрӣ давлатӣ дар натиҷаи шиддат гирифтани ҷараёни фаромилӣ, вазъи бунрони ниҳодҳои кӯҳна ва форматӣ ҳамкорӣ дар доираи созмонҳои сиёсии ҷаҳонӣ, ҷустуҷӯи ангеҷаҳои нави руид аз ҷониби давлатҳои милли ва иттиҳодияҳои минтақавӣ

боиси ругиди падидаи фаром ин тақавият гардидаанд. Дар ин таҳқиқоти мазкур се навъи падидаи фаром ин тақавият баррасӣ гардидааст: 1) ҳамкориҳои иттиҳодияҳои ҳамгирии минтақавӣ; 2) форумҳои фароминтақавӣ бо игитироки давлатҳои аз ғазо аз минтақаҳои гуногун; 3) фароминтақавияти гибакавӣ, ки нистабан мураккаб буда, дар доираи он иттиҳодияҳои ҳамгиро, давлатҳои алоҳида ва гурӯҳи давлатҳо ҳамкорӣ мекунанд. Муаллифон дар ин таҳқиқот мафҳуми фароминтақавиятро гиарх дода, вазифаҳои онро таъкид намуда, сенарияи дурнамои рушди онро нишон додаанд.

Калидвожаҳр: фароминтақавият, ҳамгироӣ, ҷаҳонишавӣ, фаромиллӣ, низоми сиёсии ҷаҳон, сиёсати ҷаҳонӣ, АСЕАН, АПЕК, ТТП, ТТИП, БРИКС, МИКТА

Дар илми муносибатҳои байналхалқӣ ҳамкориҳои минтақавӣ ва ҷаҳониро ба таври анъанавӣ бо тавачҷуҳ ба муносибатҳои байнидавлатӣ баррасӣ мекунанд. Дар навбати худ, дар доираи сиёсати ҷаҳонӣ тадқиқотҳо дар сатҳи маҳаллӣ, ғайридавлатӣ ва акторҳои “гибридӣ” гузаронида мешаванд, ки табиати давлатӣ ва ғайридавлатиро доранд. Сатҳи фароминтақавӣ нисбатан нав пайдо шудааст. Густариши робитаҳои фароминтақавӣ муҳаққиқони байналмилалиро водор мекунад, ки ба омӯзиши падидаи макзур, акторҳои ба он дохилшуда, дараҷаи ниҳодинакунонии иттиҳодияҳои фароминтақавӣ, хусусиятҳои сохторӣ ва таъсири фароминтақавият ба таҳаввулоти низоми ҷаҳонии муосир машғул шаванд.

Ҳамин тариқ, омӯзиши падидаи фароминтақавӣ ба як самти воқеии таҳқиқоти сиёсӣ табдил ёфтааст. Дар солҳои охир қорҳои илмӣ оид ба падидаҳои фароминтақавӣ анҷом шудаанд, вале то ҳол саволҳои фароминтақавият чист, он ба кадом шаклҳо ва намудҳо зоҳир мегардад, кадом омилҳо боиси инкишофи фароминтақавият мегарданд, оқибатҳои эҳтимолии фароминтақавият чӣ хоҳанд буд, ҷавоби худро наёфтаанд.

Инкишофи муносибатҳои фароминтақавият на танҳо ба шарофати пешрафти илму техника, ташаккули иқтисодӣ ҷаҳонӣ ва тақсимои умумиҷаҳонии меҳнат, инчунин ба туфайли тараққиёти якҷояи се падидаи ҷаҳони муосир - ҷаҳонишавӣ, ҳамгироӣ ва демократикунонӣ сурат гирифта аст.

Дар раванди ҷаҳонишавӣ омили ҷуғрофӣ хусусияти муайянкунандаи худро аз даст дод ва рушди тичорати ҷаҳонӣ, технология ва логистика ҳамкориҳои давлатҳо ва минтақаҳои аз ҳамдигар дурро осой гардонид. Раванди ҷаҳонишавӣ шароити инкишофи муносибатҳои байниминтақавӣ ва фароминтақавиро фароҳам овард, ки шиддати он аз иттиҳодияҳои минтақавӣ кам нест.

Дар мафҳуми фароминтақавият омили ҷуғрофӣ ҳузур надорад ва ин ҳамчун «интиҳои ҷуғрофӣ» ба мушоҳида мерасад. Вале бояд қайд намуд, ки «интиҳои ҷуғрофӣ» на ҳамаи падидаҳои сиёсати ҷаҳониро фаро мегирад (ҳамин тавр, вилоятҳо ва шаҳрҳои дохилиминтақавӣ ҳангоми ворид шудан ба арсаи байналхалқӣ кӯшиш мекунанд, ки қаламрави худро дақиқ муайян намоянд) [9, с. 9].

Аз ҷониби иттиҳодияҳои ҳамгироӣ минтақавӣ (ба монанди ЕС, АСЕАН, ЕАЭС ва ғайра) ба роҳ мондани сиёсати кушоди ҳамгироӣ бо дигар мамлакатҳо ва минтақаҳо омили таъсирбахш ва боиси густариши таҷрибаи ҳамкориҳои фароминтақавӣ гардид.

Ниҳоят, фароминтақавият дар давраи демократикунонии сиёсати ҷаҳонӣ, пайдоиши полисентризм ва дифференсиатсияи идомадори фазоии ҷаҳонӣ имконпазир гардид.

Густариши раванди ҷаҳонишавӣ ҳамкориҳои пуршиддати байни давлатҳо ва субъектҳои ғайридавлатиро таъмин намуда, дар минтақаҳо ва қиътаҳои гуногун боиси ташкилиёбии муҳити мураккаби шабакавии робитаҳои фаромиллӣ ва савдои байналхалқӣ гардид,

ҳамзамон ба ташаккули иқтисоди ҷаҳонӣ, бунёди низомҳои тиҷоратӣ-иқтисодӣ, такмили инфрасохтори логистикӣ ва инкишофи минбаъдаи техникӣ мусоидат намудааст. Ҳамаи ин барон ташкили иттиҳодияҳои фароминтақавӣ заминав мусоид фароҳам овард. Илова бар ин, рушди таҷрибаҳои ҳамгироӣ дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон ва самаранокии моделҳои кооперативии ҳамкориҳо ба ниҳодишавии ҳамкориҳоро (institutionalization) роҳ кушод.

Барон давлатҳои узви иттиҳодияҳои минтақавӣ, ки марҳалаи ҳамгириро аз сар гузаронидаанд, фароминтақавият имкониятҳои нави иштирок дар сиёсати ҷаҳонӣ фароҳам овард. Барон инкишофи ин гуна муносибатҳо шароити мусоиди байналмилалӣ зери таъсири тамоили демократикунонӣ ташаккул ёфта буд, ки дар натиҷаи он на танҳо ба сахнаи минтақавӣ дохил шудани иширокдорони ғайриминтақавӣ, инчунин ташаккули робитаҳои фароминтақавии гуногун имконпазир гардид.

Қорҳои илмие, ки дар онҳо падидаи фароминтақавият мавриди омӯзиш қарор гирифтааст, ба он таърифҳои гуногун додаанд. Агар ба маънои маҳдуд ишора кунем, зери мафҳуми фароминтақавият муносибатҳои расмӣ байни иттиҳодияҳои минтақавӣ ва ё гурӯҳи давлатҳои аз як ё якчанд минтақаро мефаҳманд, ба маънои васеъ бошад, ҳама намуди муносибатҳои сатҳи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ фаҳмида мешавад.

Умунан, фароминтақавиятро метавон ҳамчун марҳилаи нави ҷаҳонишавӣ фаҳмид, ки аз ташаккули кластерҳои бузурги функционалии байналмилалӣ, ки дар натиҷаи таҳкими робитаҳои фаромиллӣ, байниминтақавӣ ва вобастагии мутақобила, инчунин сиёсати мақсадноки давлатҳо ва иттиҳодияҳои ҳамгирии минтақавӣ барои ташкили фазои умумии иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ иборат аст [8, с. 24]. Фароминтақавият ин раванди ниҳодинакунонии ҳамкориҳои байни иттиҳодияҳои минтақавӣ ва давлатҳои минтақаҳои гуногуни ҷаҳон мебошад.

Дар айни замон бо назардошти иштирокчиён ва навъҳои ҳамкориҳои мутақобилаи дар раванди мазкур дохилшаванда, метавон дар бораи ташаккули якчанд навъи ассосии муносибатҳои фароминтақавӣ, ки бе шубҳа имконияти истифодаи имкониятҳои пурраи фароминтақавиятро надоранд сухан ронд.

Шакли якумро метавон фароминтақавият, ё тавре ки онро дар адабиёти илмӣ тавсиф мекунанд, байниминтақавӣ номид, ки муносибати байни ду иттиҳодияи ҳамгиро ё ташаккули ҳамгироӣ бо давлатҳои алоҳидаро дар бар мегирад. Дар шакли аввал мо метавонем дар бораи ҳамкориҳои «байниминтақавии ҳақиқӣ» ва дар шакли дуюм дар бораи ҳамкориҳои "гибридӣ" сухан ронем.

Шакли беҳтарини муносибатҳои фароминтақавиро дар мисоли Иттиҳоди Аврупо нишон додан мумкин аст, ки аллакай дар атрофи худ муносибатҳои байниминтақавиро дар натиҷаи дарҷ намудани меёрҳои ҳуқуқии худ дар шартномаи Лисабон ташаккул дода, кӯшиши ташкили сиёсати ягонаи хоричӣ ва амниятиро дорад.

Мисоли аз ҳама равшани муносибатҳои ИА бо дигар иттиҳодияҳои ҳамгиро ин муносибатҳои ИА бо АСЕАН шуда метавонанд. Мувофиқи стратегияи соли 2015 «ИА ва АСЕАН: шарикӣ стратегӣ» инкишофи муносибатҳои дутарафаи байни блокҳои ҳамгиро дар доираи васеи соҳаҳо аз қабилӣ: мусоидат ба ҳамгирии минтақавӣ дар Осиёи Ҷануби Шарқӣ, тиҷорат, муколама оид ба ҳуқуқи инсон ва ҳамкорӣ барои тараққиёти уствор дар соҳаҳои илм, маориф, мубодилаи фарҳангӣ, масъалаҳои амният ва ғайра амалӣ карда мешавад [4]. Бояд қайд намоем, ки ҳамкориҳои ИА бо АСЕАН асоси ташкили Форуми Осиё ва Аврупо гардидааст, ки ба он бештар аз 50 кишвари Авруосиё дохил мешаванд. Вале бо як қатор сабабҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ муносибатҳои ИА ва АСЕАН аз доираи муколама берун нарафта ва ба ҷонибҳо ташкили минтақавӣ озоди тиҷоратӣ муяссар нагардидааст.

Веле ин робитаҳо гувоҳи онанд, ки иттиҳодияҳои ҳамгиروي минтақавӣ кӯшиши дарёфти манъбаҳои афзоиш аз берунро дороанд, инчунин мустаҳкам намудани робитаҳои, ба истилоҳ, сегонаи иқтисоди ҷаҳонӣ - Амрикои Шимолӣ, Аврупо ва Осиёи Шарқӣ, ки дар доираи он ИА меҳодад нақши пайвандкунандаро дошта бошад. Ҳамкориҳои ИА бо бозори умумии Амрикои Ҷанубӣ (MERCOSUR) фаъолона, гарчанде камтар муваффақ бошад ҳам, идома дорад.

ИА бо давлатҳои алоҳидаи минтақаҳои ҷаҳон низ муносибатҳои хуро ба роҳ мондааст. Соли 2017 байни Иттиҳоди Аврупо ва Канада созишнома дар бораи шарикӣ ҳамачонибаи иқтисодӣ ва тичоратӣ (СЕТА) ба имзо расид. Музокирот бо Иёлоти Муттаҳида дар бораи таъсиси шарикӣ тичоратӣ ва сармоягузориҳои фароантлантикӣ, ки бо мақсади амиқтар намудани муносибатҳои тичоратӣ-иқтисодӣ ва сиёсӣ дар Атлантикаи Шимолӣ пешбинӣ карда шудааст. (ТТИР) душвортар чараён дорад.

Бо Президенти ИМА А таъин шудани Доналд Трамп лоиҳа мувақатан боздошта шуд, аммо ин маъно тарки пурраи онро надорад. Гуфтушунидҳо дар бораи ташкили иттиҳоди иқтисодии байни ИМА ва ИА, ки пеш аз лоиҳаи ТТИР низ гузаронида буданд, метавонанд лоиҳаи Минтақаи озои тичоратӣ фароантлантикиро (ТАҒТА) ба хотир оварад. Бо бунёди як шабакаи мураккаби робитаҳои фароинтақавӣ Иттиҳоди Аврупо на танҳо сарчашмаҳои нави рушдро пайдо мекунад, балки хувияти минтақавии худро низ таҳким медиҳад, зеро он дар доираи гуфтушунидҳо ҳамчун блоки ягона баромад карда, муттаҳидиро дар масъалаҳои фаъолияти берунӣ талаб мекунад.

Ин гуна муносибатҳо на танҳо дар доираи ИА ва дигар созмонҳо фаъолона инкишоф меёбанд, дар мисоли ИДМ ва МЕРКОСУР, АСЕАН+6, АСЕАН ва Русия, ИА ва Миср ва ғайра. Чунин формат дараҷаи муайяни муттаҳидиро дар доираи иттиҳодияҳои ҳамгиروي минтақавӣ талаб мекунад ва ҳамзамон ҳамчун омиле ба таҳкими иттиҳодияи минтақавӣ мусоидат ва баромад менамояд.

Шакли дуҷониби муносибатҳои байниминтақавӣ муносибатҳои байни давлатҳои алоҳида аз кластерҳои гуногуни минтақавии ҷаҳон ва ё роҳбарони минтақа мебошад.

Шартан ин намуди муносибатҳои фароинтақавиро форумҳои фароинтақавӣ низ номидан мумкин аст, зеро аксаран дар онҳо санади таъсис, котиби доимӣ ва дигар нишонаҳои ташкилотҳои байналмилалӣ ба назар намерасад. Одатан қарорҳои дар доираи чунин ташкилотҳо қабулгардида характери эълomiaвӣ дошта, раванди ниҳодинакунонии онҳо хусусияти дуру дароз ва тадриҷиро дороет. Мисоли равшани ин намуди муносибатҳо БРИКС (Бразилия, Русия, Ҳиндустон, Чин, Африқои Ҷанубӣ) ва МПСТА (Мексика, Индонезия, Ҷумҳурии Корея, Туркия ва Австралия) шуда метавонанд.

БРИКС дар солҳои 2000-ум дар заминаи бӯҳрон ва болоравии абарқудратони нав дар ҷаҳони рӯ ба инкишоф ташаккул ёфта, аз ҳамон аввал ба мавқеи умумии панҷгона ва самти тарақиёти системаи ҷаҳон: волоияти ҳуқуқи байналмилалӣ ва СММ, ислоҳот ва таъсиси ниҳодҳои нави молиявӣ иқтисодии ҷаҳонӣ, фароинтақавӣ ва минтақавӣ, таъмини рушди устувор ва мусоидат намудан ба рушд ва дигар соҳаҳо аз амният то илму маориф така менамуд.

БРИКС бо сабаби иттиҳоди махсуси иқтисодӣ буданаш муддати тӯлонӣ ҳамчун иттифоқи давлатҳои «ревизиониста» ба ҳисоб мерафт, вале бо вучуди ин форум вай табиати комплексӣ даштанашро тасдиқ намуд ва яке аз акторҳои муҳими сиёсати ҷаҳони ба ҳисоб меравад.

Ба иттиҳоди МИКТА давлатҳои дохил шудаанд, ки худро давлатҳои миёна меҳисобанд, яъне давлатҳои, ки дорой як ё якчанд маҷмӯи манбаъи таъсиррасонанд, ки ба

онҳо имконияти роҳбарӣ дар фазой алоҳидаи зерминтақавӣ ё дар минтақои муайянеро медахад. [15, с. 130].

Ба момнанди БРИКС ҳамкориҳо дар чаҳорҷӯбаи МИКТА ба доираи васеи масъалаҳо - аз тидорат ва мубориза бо терроризм то масъалаҳои гуманитарӣ нигаронида шудааст. Хусусияти муҳимми навъи дуҷоми робитаҳои фароминтақавӣ ин ҷалби акторҳои ғайри ҳукуматӣ, гибридӣ - иттиҳодияҳои фаромиллӣ, ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ, донишгоҳҳо, метрополисиҳо ва ғ. мебошад.

Умумият ва гуногунсатҳ будани форумҳои фароминтақавӣ устувории онҳоро таъмин намуда, ба иниходинакунонии минбаъдаи онҳо мусоидат менамояд. Бесабаб нест, ки дар доираи БРИКС Бонки нави рушд, форуми академии БРИКС, донишгоҳи шабакавии БРИКС, бизнес форум, форум бахшида ба масъалаҳои урбанизатсия, форуми давонон, форуми бародаршаҳрҳо ва ғ. ташкил карда шудааст [2].

Шакли сеюми муносибатҳои фароминтақавӣ дорой шабака ва сохтори мураккаб буда, давлатҳои алоҳида, иттиҳодияҳои ҳамгиро ва гурӯҳҳои давлатҳои марбут ба минтақоҳои гуногуни даҳонро ба мадори муносибатҳои мутақобила далб менамояд. Мисоли равшани ин намуди ҳамкориҳо Форуми Ҳдмкории Осиёи Шарқӣ ва Амрикои Лотинӣ (WAZLAF), ташаббуси Чин - “як камарбанд - як роҳ” ва Шарикии Фароукёнуси Ором (ТТР ё ТТП) шуда метавонанд.

Лоихаи ТТП мисли ТТИР дар шароити бунбасти даври музокироти Доҳагии СУС (WTO), дар ҳоле, ки ИМ А ва як қатор шариконаш барон худ, ку шиши дарёфти мадели тидоративу иқтисоди умумии сиёсиро доштанд, ба вудуд омадаанд.

Раванди гуфтушунидҳо барои имзои шартномаи таъсиси ТТП, ки хеле тӯл кашид ва хислати пӯшида дошт, на танҳо қоидаҳои савдо, инчунин қонунҳои СУС (WTO)-ро амиқтар баррасӣ намуда, соҳаҳоро ба таври анъанавӣ дар доираи минтақои озоди тидоратӣ, моликияти зехнӣ, қоидаҳои тандурустӣ, ҳуқуқи меҳнатӣ ва ғайра ба танзим мебаровард [13, с. 7].

Сарфи назар аз он, ки Иёлоти Муттаҳида аз иштирок дар лоихаи мазкур худдорӣ намуда буд (ин қарорро метавон конъюнктураи сиёсӣ ҳисобид, зеро танҳо ИМА бо мақсади амалӣ гардонидани сиёсати хоридии худ қабули ин ташаббус худдорӣ намуда буд) лоиха дар доираи “ТТП+1” (яъне 11 давлате, ки ба лоиха дар айни замон дохил мешаванд) идома дорад, ки дар ондо Ҷопон бино бар мавқеи иқтисодӣ доштани нақши калидириро мебозад.

Дар заминаи имзои шартномаи ТТП Чин ташаббуси худро дар натиҷаи муттаҳид шудани ду лоиха “Камарбанди иқтисодии роҳи абрешим” ва “Як камарбанд - як роҳ” пешниҳод намуд. Чин модели тараққиёти макроминтақавии худро дар асоси нақлиёт ва логистика, ҳамкориҳои тидоратӣ ва иқтисодӣ дар минтақои васеи Авруосиё бо далби акторҳои давлатҳои алоҳида ва иттиҳодияҳои минтақавӣ - АСЕАН, Иттиҳоди Аврупо, лоихаи алоқамандкунӣ бо ЕАЭС пешниҳод намудааст. Ин ташаббуси ҳамгироии нарм (пеш аз ҳама дар Ғарб) лоихаи алтерглобалистӣ ҳисобида мешавад [3].

Ҳамин тариқ, бино бар душвории мувофиқ намудани меъёрҳои ҳамгироӣ ва татбиқи амалии онҳо ҳарду лоиха - ТТП ва “Як камарбанд - як роҳ” то ҳол дар марҳалаи кор кард қарор доранд. Қолиби диққат аст, ки пас аз хуруд аз созишномаи ТТП маъмурияти Доналд Трамп ба густариши ҳамкориҳо дар фазойи укёнуси Ҳинд, ки контури берунӣ, соҳили Авруосиё аст ва метавонад асоси ҷохоркунҷаи демократии Ҳинд ва Минтақои укёнуси Ором - ИМА, Ҷопон ва Австралия гардад, таваҷҷуҳ зоҳир намуд [7].

Ҳамин тариқ, се навъ иттиҳодияи фароминтақавиро мушоҳида намудан мумкин аст, (нигаред ба чадвал), ки аз рӯи аъзоёншон ва форматҳояшон аз якдигар фарқ мекунанд.

Фароминтақавият		
Фароминтақави	Форумҳои фароминтақави	Фароминтақавии шабакавӣ
Иттиҳодияи минтақавӣ + Иттиҳодияи минтақавӣ /ва ё/ Иттиҳодияи минтақавӣ + давлати алоҳида	Давлатҳое, ки минтақаҳои гуногуни ҷаҳонро намояндагӣ мекунад. (аксаран давлатҳои пешсафи минтақа)	Гурӯҳҳои ҳамгироии минтақавӣ + гурӯҳҳои алоҳидаи давлатҳо аз минтақаҳои гуногуни ҷаҳон + давлатҳои алоҳида.
ЕС+АСЕАН, ЕС+МЕРКОСУР, АСЕАН+МЕРКОСУР, АСЕАН+СААРК, СЕТА (ЕС+Канада), ТТИП (ЕС+США) ва ғ.	ИБСА, БРИКС, МИКТА ва ғ.	ТТИП, ТТП, СЕТА, АСЕМ, ВАЗЛАФ, “Большая Евразия” “Як камарбанд-як роҳ” ва ғ.

Масъалаи таносуби байни фароминтақавият ва ҳамгироӣ то ҳол қушода боқӣ мемонад. Ҳамгироӣ ба таври анъанавӣ дар ҷоҳорҷӯби минтақа, яъне як қисмати муайяни ҷуғрофӣ дида мешавад. Дар ҳоле, ки фароминтақавият шаклҳои гуногуни худро дорад ва онро метавон ҳамгироӣ-минтақагарӣ унвон кард.

Фароминтақавият ва ҳамгироӣ табиати мураккаб доранд, вале якхела нестанд. Аз як ҷиҳат фароминтақавият як шакли ҳамгироист, вале аз ҷиҳати дигар баъзе элементҳое, ки ба иттиҳодияҳои ҳамгироӣ хос аст, дар иттиҳодияҳои фароминтақавӣ мушоҳида намешаванд. Чунон ки маълум аст, ҳамгироӣ ба ниҳодинакунонии ҳамкориҳо, имзои шартномаҳо ва ташкили ниҳодҳои фаромиллӣ ё байнидавлатӣ таъсия менамояд. Агар БРИКС-ро гирем, дар баробари амиқтар гардидани ҳамкориҳо, институтҳои худро ташкил намуда ташаббус намудааст, ки котиботи вертуалиро ташкил намоянд.

Ҳамин тариқ, ниҳодинакунонӣ ва ташаккули заминаи меъёрҳои ҳамкорӣ метавонад масъалаи вақт бошад. Эҳтимолан, дар баъзе масъалаҳо дарёфти ризоият (консенсус) миёни иштирокчиён, ки бар хилофи ташкилотҳои минтақавӣ аксаран умумияти таърихӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ надоранд, душвортар мегардад. Лоихаи “Як камарбанд - як роҳ”-и Чин, ки созишномаи ягонро дар назар надошта, ба низоми мураккаби уҳдадорӣҳои дутарафа ва бисёртарафа, алоқамандгардони лоихаҳои алоҳида асос ёфтааст, ба фароминтақавият мутобиқат мекунад.

Бояд қайд намуд, ки дар баъзе мавридҳо иттиҳодияҳои фароминтақавӣ, баръакс, имзои созишномаҳои катъӣ ва аз ҷиҳати ҳуқуқӣ дорои фишанги маҷбуркуноиро дар назар дорад, дар мисоли лоихаҳои ТТП, ТТИП ва СЕТА.

Гуногунрангии падидаи фароминтақавият дар доираи сиёсати ҷаҳонӣ чунин аст:

1. фароминтақавият ба ниҳодинакунонии ҳамкориҳо, ташаккули иттиҳодияҳои бузурги нав, амиқтар намудани ҳамгироии иқтисодӣ бо шартҳои СУС + ва СУС бо илова (ба монанди ТТП ва ТТИП) ва ё дигар шаклҳои васеътари ҳамкорӣ, ки ба ташаккули инфрасохтор ва ҳамкориҳои тичоратӣ иқтисодӣ равона карда шудааст, мусоидат менамояд;

2. иттиҳодияҳои ҳамгироӣ вазифаи мувозинатино ба маънои васеъ, идро намуда, давлатҳо ва иттиҳодияҳои онро бо шароити ташкили сохтор таъмин менамоянд ва имконияти таъмини мавқеи аз ҳама муфид дар дохили системаи ҷаҳонӣ, аз думла тавассути дамъоварии захираҳои гуногунро доранд;

3. иштирок дар иттиҳодияҳои ҳамгиро барои муттаҳид кардани манфиатҳои давлатҳо, иттиҳодияҳо ва истифодаи яқдои захираҳои имконият фароҳам меорад. Барои давлатҳои хурд ва миёна ҳамроҳ шудан ба блокҳои, ки дорой аъзоёни бонуфузд ва дарёфти манбаҳои нави афзоиш ва тараққи ҳастанд, хуб аст. Барои давлатҳои пешсафи минтақа ин фурсати бартараф намудани монеаҳои минтақавии рушд буда, имкониятҳоро барои амалӣ намудани ҳадаф ва манфиатҳои глобалии онҳо фароҳам меорад. Барои блокҳои ҳамгироии минтақавӣ ин фурсати тақвияти ҳувияти дохилиминтақавӣ бо назардошти муттаҳид намудани фаъолияти умумии берунӣ аст.

4. фароиминтақавият имконияти гуфтушунидҳои байналхалқиро дар зинаи нав - байни минтақавӣ (бо сарҳадҳои дуғрофӣ) ва глобалӣ (бо мураккабии дарёфти консенсус) зиёд менамояд. Ҳамкорӣ бо субъектҳои ғайридавлатӣ дар равандҳои фароиминтақавият демократикунони минбаъдаи системаи даҳониро таъмин менамояд, ки ба рушди шаклҳои ҳамкориҳои муштарак нигаронида шудааст [5]. Ниҳоят, рақобат байни моделҳои тавоноии рушди минбаъда дар доираи ташаббусҳои фароиминтақавият пайдо гардида, сабаби дустудӯи модели самарабахши идоракунии умумидаҳонӣ мегардад, ки хавфи ба иттиҳодҳои рақобаткунандаи фароиминтақавӣ «пароканда шудани» даҳонро ба амал меоварад ва метавонад ба даҳонишавӣ таъсири «порашудан»-ро расонад.

Инкишофи фароиминтақавият низ зери таъсири равандҳои даҳонишавӣ аст, яъне дохил шудани бозингарони нав ба арсаи байналхалқӣ, ки иттиҳодияҳои фароиминтақавӣ яке аз он равандҳост.

Дар натиҷа дохилшавии бозингарони нав дар равандҳои сиёсии даҳон ба ибораи дигар бисёрҳокимиятӣ (полиархия) мушоҳида мегардад [5]. Мисоли равшани ин фаолияти МИКТА мебошад. Дар ибтидои солҳои 2000 G20 ҳамчун як форуми бонуфуз дар системаи идоракунии даҳонӣ ташакул ёфта буд, дар ҳоле ки дар дохили он ду гурӯҳи манфиатҳо - G7 ва БРИКС, ки ба воситаи мулоқотҳои намоёндагони худ, чи дар рафти саммити сарони «G- 20» ва чи берун аз он, метавонанд мавқеи умумиро оид ба масъалаҳои асосии тараққиёти ҷаҳон дамъоварӣ намуда, баъд бо он дар доираи G20 баромад намоёнд. Аз ҷумла, кишварҳои БРИКС, ки тавонистанд ислоҳоти бурсиявии Ҳазинаи байналмилалӣ Асборро пеш баранд. Давлатҳои, ки дар ин ду форум намоёндагии худро надоранд, гурӯҳи МИКТА-ро таъсис доданд ва ин ба онҳо имкон дод, ки мавқеи худро муайян намоёнд, дар ин ё он масъала ташаббусҳои бевоситаи худро нишон диҳанд ва ташаббусҳои гурӯҳи давлатҳои мутараққии ғарб (ҳафтгонаи бузург) ё давлатҳои БРИКС -ро напазиранд [15, с. 129].

Узвият ба иттиҳодияҳои фароиминтақавӣ метавонад омили дигаргуниҳои сиёсии дохилӣ гардад, масалан барон Ветнам, ки одатан ҳалқаи заифтарини ТТП ба ҳисоб мерафт, дохил шудан ба раванди шарикӣ муқоламавӣ зарурати ислоҳоти нави дохилиро дар назар дошт [14].

Бо назардошти мураккаб будани сохтори фароиминтақавият ва муҳолифати ташаққули он дар сиёсати нави ҷаҳонӣ метавон се сценарияи асосии ташаққули онро баррасӣ намуд.

Сценарияи якумро шартан метавон фароиминтақавияти бе назм номид, ки дар натиҷаи рақобати лоиҳаҳои фароиминтақавӣ ба амал меояд. Махсусан ин сценария дар минтақаи Осиё ва Уқёнуси Ором мушоҳида мегардад, ки дар ондо айнаи замой се лоиҳаи фароиминтақавӣ, аз қабилӣ Шарикӣ Фароукёнуси Ором, “Як камарбанд - як роҳ” ва консепсияи Ҳинду Уқёнуси Ором, ки хануз яғой тадассуми воқеии сиёсиро наёфтааст, ташаққул ёфта истодааст. Бо назардошти он, ки лоиҳаҳои мазкур модели қабилӣ қабули ҳамкориро барои фазой васеъмиқёси Аврусиё, Осиё ва Уқёнуси Ором пешниҳод карда наметавонанд,

рақобат байни лоихаҳо боз ҳам шадидтар мегардад, на ҳамаи давлатҳои минтақа лоихаи Чин - “Қаъмияти сарнавишти муштараки инсоният”-ро, ки боиси ҳароси афзоиши нуфузи Чин дар минтақа мегардад, қабул менамоянд. ТТП алақай дар иттиҳодияи анъанавии минтақавӣ падидаи “дудошавӣ”-ро бавудуд оварда истодааст, барои мисол на ҳама аъзои АСЕАН (аз даҳ чаҳор нафар) лоихаи Шарикиро дастгирӣ намудаанд, бисёри давлатҳо омода нестанд, ки уҳдадорҳои саҳти иттифоқиро, ки аз дониби кишварҳои иштирокчии лоихаи Ҳинду Уқёнуси Ором пешниҳод гардидааст [7], қабул намоянд.

Ҳамаи ин боиси тақсимшавии манфиатҳои давлатҳои минтақа гардида, тавадуҳи давлатҳои абаркударати даҳон, аз қабилҳои ИМА, Чин, Русия, Ҳиндустон ва Иттиҳоди Аврупоро далб намуда, манфиатҳои онҳоро дар минтақа халалдор менамояд. Аз ин рӯ, ҳамзистии блокҳои фароминтақавии рақобаткунанда «мувофиқи манфиатҳо» як сценарияи комилан амалӣ ба назар мерасад. Агар сценарияи мазкур амалӣ гард ад, фароминтақавияти шабақавӣ инкишоф меёбад, зеро хусусияти рақобатнпазирии баланд доранд.

Сценарияи дуҷуми фароминтақавият ва даҳонишавиро на танҳо равандҳои ба ҳам монанди яктарафа ҳисобидан мумкин аст, балки фароминтақавиятро як марҳалаи даҳонишавӣ меҳисобанд. Миёни мутахассисони соҳа то ҳол баҳс дар бораи яктарафа ё мутақобил будани равандҳои даҳонишавӣ ва минтақагарой идома дорад [12]. Бо вудуди ҳамаи ин даст кашидан аз сиёсати минтақагароии пӯшида ва татбиқи сиёсати минтақагароии ошкоро аз дониби иттиҳодияҳои ҳамгирои минтақавӣ, ки дар дустудӯи манбаъҳои нави афзоиш ва бунёди равобити хориҷианд, метавон далели равона кардани минтақагарой тавасути фароминтақавият ба даҳонишавӣ ҳисобид, ки даҳонишавӣ марҳала ва ё ҳосили охири он аст. Дар ин ҳолат фароминтақавият метавонад як ҳалқаи зандири даҳонишавӣ гардад, ки инкишофи муътадили он ба ташаккули сохтори ягонаи даҳонишавӣ оварда мерасонад. Ин сценарияи пеш аз ҳама бо рушди босуръати муносибатҳои байниминтақавӣ ва форумҳои фароминтақавӣ, яъне ҳамкориҳои сохторҳои минтақавӣ ва кишварони пешсафи дунё алоқаманд аст.

Сценарияи сеюм бо рушди фароминтақавият эҳтимоли амалӣ гардиданаш бештар ба назар мерасад, зеро он рушди ҳамагуна муносибатҳои фароминтақавиро дар оянда дар бар мегирад ва ин боиси мараққаб гардидани меъмори фароминтақавияти даҳон мегардад. Аз ин бар меояд, ки инкишофи фароминтақавият (кадом сценарияш набошад) муназзам намегузарад [10]. Давраи инкишофи пуршиддати фароминтақавият бо беназмии ҳамкориҳои фароминтақавӣ, ки дар он давра парокандашавии сохторҳои мавдуда ба назар мерасанд, гузаштанаш имконпазир аст.

Падидаи фароминтақавият дар натиҷаи ташкили сохтори нави даҳонӣ, ки аз се сатҳ - сатҳи миллӣ, сатҳи низоми муносибатҳои байналхалқӣ ва сатҳи низоми Весфалӣ иборат буд, ба вудуд омад. Фаъолшавии субектҳои ғайридавлатӣ ва зиёдшавии таъсири онҳо (тасодуфӣ нест, ки пешбурди ТТП то андозае ба манфиатҳои корпоратсияҳои фаромиллӣ алоқаманд аст), афзоиши шаффофияти сарҳадҳо дар натиҷаи шиддат гирифтани равандҳои фаромиллӣ - омилҳои ҳастанд, ки боиси тайғири системаи Весфали гардиданд ва барои ба роҳ мондани муносибатҳои фароминтақавӣ шароит фароҳам оварданд [И, с. 5]. Вазъи бухронии як қатор ниҳодҳои қуҳна ва шаклҳои ҳамкорӣ дар чаҳорҷӯби низоми сиёсии чаҳонӣ, ки ба сӯи бисёрмарказӣ таҳаввул мекунанд, чувствӯи ангезаҳои нави рушд, ҳам аз қониби давлатҳои миллӣ ва ҳам иттиҳодияҳои минтақавӣ, низ сабаби ба миён гузоштани ташаббусҳои фароминтақавиятӣ гардидааст.

АДАБИЁТ

1. Aggarwal V., Fogarty E. 2004. Between Regionalism and Globalism: European Union Transregional and Interregional Trade Strategies. - European Union Trade Strategies: Between Globalism and Regionalism. London: Palgrave. 68 p. URL: <http://basc.berkeley.edu/pdf/articles/Between%20Regionalism%20and%20Globalism%20European%20Union%20Trade%20Strategies.pdf> (санай муроциат 06.07.2023)
2. BRICS Academic Forum (7th). 2015. Ed. by Georgy Toloraya. Moscow: NCR BRICS. [https://www.nkibrics.ru/system/asset_publications/data/5708/0dd6/6272/6943/9e02/0000/original/V II_BRICS_Academic_forum.pdf?1460145622](https://www.nkibrics.ru/system/asset_publications/data/5708/0dd6/6272/6943/9e02/0000/original/V%20II_BRICS_Academic_forum.pdf?1460145622) (санай муроциат 06.07.2023)
3. China's Belt and Road: a Game Changer? 2017. Ed. by Alessia Amighini. ISPI. https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/china_belt_road_game_changer.pdf (санай муроциат 06.07.2023)
4. Joint Communication to the European Parliament and the Council the EU and ASEAN: a Partnership with a Strategic Purpose 2015. European Commission. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=JOIN:2015:22:FIN&from=EN> (санай муроциат 06.07.2023)
5. Robert Alan Dahl. Polyarchy: Participation and Opposition <https://handoutset.com/wp-content/uploads/2022/06/Polyarchy-Participation-and-Opposition-Robert-A.-Dahl.pdf>
6. Soderbaum F., van Langenhove L. Introduction: The EU as a Global Actor and the Role of Interregionalism // Journal of European Integration. Volume 27, 2005 - Issue 3. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07036330500190073> (санай муроциат 06.07.2023)
7. Картунов А. Индо-Пацифика, или Сообществ о единой судьбы. - Российский совет по международным делам. 28.05.2018. URL: <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/indo-patsifika-ilisoobshchestvo-edinoy-sudby/> (санай муроциат 06.07.2023)
8. Кузнецов Д.А. Феномен трансрегионализма: проблемы терминологии и концептуализации. -М., 2016. Сравнительная политика. № 7. С. 14-24.
9. Лебедева М. Трансформация роли городов и внутригосударственных регионов в мировой политике. -М., 2019. Ойкумена. Регионоведческие исследования. № 1. С. 7-16.
10. Лебедева М. Современные тренды мирового развития: новое качество мира. - Метаморфозы мировой политики. Под ред. М.М. Лебедевой. М., 2012. МГИМО. С. 9-32.
11. Логинов Е.Л., Логинова Мегатренды в мировой политике. Под ред. М.М. Лебедевой. М., 2019. Аспект Пресс.
12. Мировое комплексное регионоведение. Под ред. А.Д. Воскресенского. М., 2014. Магистр: ИНФРА-М.
13. Стапран Н.В., Кадочников П.А. Транстихоокеанское партнерство: последствия и риски для России. 2015. - Вестник АТЭС. № 2. С. 6-15.
14. Цветков А. Без Китая и с реформами: зачем Вьетнаму Транстихоокеанское партнерство. - Московский Центр Карнеги. 14.10.2015. URL: <https://camegie.ru/commentary/61587> (санай муроциат 06.07.2023)
15. Шлыков НВ 2017. Поиск трансрегиональных альтернатив в Евразии: феномен МИКТА. - Сравнительная политика. № 8 (4). С. 127-144. <https://doi.org/10.18611/2221-3279-2017-8-4-127-144> (санай муроциат 06.07.2023)

ТРАНСРЕГИОНАЛИЗМ - НОВОЕ ЯВЛЕНИЕ В МИРОВОЙ ПОЛИТИКЕ

КУДРАТЗОДА КОМРОН АБДУНАБИ

ИИПСАЕ НАНТ. Адрес: 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33.
Тел.: (+992) 93 528 28 62. E-mail: komron.kudratov@gmail.com

ХАМИДОВА САРВИНОЗ ФАРУХОВНА

ИИПСАЕ НАНТ. Адрес: 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33.
Тел.: (+992) 98 868 32 22. E-mail: sarafarukhl@gmail.com

В данной статье рассматриваются тенденции, связанные с развитием явления трансрегионализма в современной мировой политике. С углублением процессов глобализации, расширением интеграционных практик и тенденции демократизации мира создается благоприятная основа для развития процесса трансрегионального развития. Трансрегионализм возник в результате создания новых структуры в мировой политике. Активизация государственных и негосударственных образований, расширение границ и суверенитета государств в результате интенсификации транснациональных потоков, кризисное положение старых институтов и форм сотрудничества в рамках мировых политических организаций, поиск новые мотивы развития национальных государств и региональных объединений привели к развитию явления трансрегионализма. В данном исследовании рассматриваются три типа явления трансрегионального развития: 1) сотрудничество региональных интеграционных объединений; 2) межрегиональные форумы с участием государств-членов из разных регионов; 3) сетевой трансрегионализм, относительно сложный, в рамках которого взаимодействуют интегрированные объединения, отдельные государства и группы государств. В данном исследовании авторы разъяснили понятие трансрегионализма, подчеркнули его функции и показали сценарий перспектив его развития.

Ключевые слова: трансрегионализм, интеграция, глобализация, транснационализм, мирополитическая система, мировая политика, АСЕАН, АТЭС, ТТП, ТТИП, БРИКС, МИКТА

TRANSREGIONALISM - A NEW PHENOMENON IN WORLD POLITICS

KUDRATZODA KOMRON ABDUNABI

ISPAEC NAST. Address: 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave., 33.
Tel.: (+992) 93 528 28 62. E-mail: komron.kudratov@gmail.com

HAMIDOVA SARVINOZ FARUKHOVNA

ISPAEC NAST. Address: 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave., 33.
Tel.: (+992) 98 868 32 22. E-mail: sarafarukhl1@gmail.com

This article examines the trends associated with the development of the phenomenon of transregionalism in modern world politics. With the deepening of globalization processes, the expansion of integration practices and the trend of democratization of the world, a favorable basis is being created for the development of the process of transregional development. Transregionalism arose as a result of the creation of new structures in world politics. The

activation of state and nonstate entities, the expansion of the borders and sovereignty of states as a result of the intensification of transnational flows, the crisis of old institutions and forms of cooperation within the framework of world political organizations, the search for new motives for the development of national states and regional associations led to the development of the phenomenon of transregionalism. This study considers three types of the phenomenon of transregional development: 1) cooperation of regional integration associations; 2) interregional forums with the participation of Member States from different regions; 3) network transregionalism, relatively complex, within which integrated associations, individual states and groups of states interact. In this study, the authors explained the concept of transregionalism, emphasized its functions and showed the scenario of its development prospects.

Keywords: *transregionalism, integration, globalization, transnationalism, world political system, world politics, ASEAN, APEC, TPP, TTIP, BRICS, MIKTA*